

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för litteratur, idéhistoria och religion
Litteraturvetenskap
C-uppsats

Att skriva om det som ingen talar om

- En undersökning av de tabubelagda ämnena i Maria

Sandels *Droppar i folkhavet*

HT 2010
Författare: Andréa Ager-Hanssen
Handledare: Beata Agrell

Innehållsförteckning

1. Inledning	
1.1 Syfte och frågeställning	3
1.2 Teoretiska synsätt, metoder och begrepp	4
1.2.1 <i>Tabu</i>	4
1.2.2 <i>Receptionsspår och textstrategier</i>	5
1.3 Material och avgränsningar	6
1.4 Tidigare forskning	7
1.5 Seklets början	8
1.5.1 <i>Den kvinnliga arbetaren och livet i skogshyddan</i>	8
1.5.2 <i>Synen på kvinnan och prostitution</i>	8
2. Undersökningen	10
2.1 Författaren Maria Sandel	10
2.2 <i>Droppar i folkhavet: Mötet mellan två generationer</i>	11
2.2.1 <i>Textens uppbyggnad och struktur</i>	11
2.2.2 <i>Det glada tjugotalet</i>	12
2.2.3 <i>Den nya kvinnan</i>	13
2.2.4 <i>Rädslan för det nya</i>	15
2.3 Karaktärerna Sonja och Naima	16
2.3.1 <i>Gerda i kapitlet "Hetärer"</i>	17
2.3.2 <i>Gestaltandet av kärleksakten</i>	19
2.3.3 <i>Det farsartade i kapitlet "Hetärer"</i>	20
2.4 Karaktären Gerdas utveckling	21
2.5 Verkets avslutande kapitel	21
2.6 Verkets motiv och teman	22
3. Sammanfattande diskussion och slutsats	23
Käll- och litteraturförteckning	26

1. Inledning

1.1 Syfte och frågeställning

I denna uppsats kommer jag att undersöka romanen *Droppar i folkhavet* som utgavs första gången 1924.¹ Det är ett verk av Maria Sandel som räknas vara Sveriges första kvinnliga arbetarförfattare². Utifrån genus- och klassperspektiv kommer jag att fokusera på hur ”tabubelagda” ämnen gestaltas i texten och vilka receptionsspår som läsaren leds in på med hjälp av fokalisering och textstrategier. I *Droppar i folkhavet* skildras människoöden som utspelar sig längst ner på samhällets steg. Fattiga arbetare som lever under extremt påfrestande sociala förhållanden, alkoholmissbruk och prostitution. I verket skildras även kvinnlig homosexualitet. Detta är uppseendeväckande då det utifrån bland annat dokumentära texter, som jag har undersökt från denna tid, ansågs mycket tabubelagt att tala om sexualitet överhuvudtaget. Mannens sexualitet var dock mer accepterad än kvinnans, något som också går att koppla till sekelskiftets kvinnosyn.³ Prostitutionen kommer att undersökas, då den var ett vanligt alternativ för utsatta kvinnor som ofta fick slita långa dagar på fabriker för en mycket låg avkastning. Som följd av att många kvinnor var ensamstående, då männen inte sällan ”försvann” för att slippa försörjningsbördan, blev dessutom belastningen än högre på dessa kvinnor för att kunna försörja barn och hem. Undersökningen inriktar sig alltså dels på hur prostitutionen skildras – utan omsvep eller med förskönade uttryck? Hur skildras den kvinnliga sexualiteten? Vilken inställning till sexualitet överlag finns i verket och hur framställs denna?

Genom att försöka kartlägga begreppet tabu, kommer jag sedan att försöka applicera detta på texten. Vad är det tabubelagda och hur skildras det?

Detta kommer alltså att undersökas utifrån berättarrösten och textens fokalisering. Även andra textstrategier kommer att vara en utgångspunkt och då på vilket sätt textens struktur och uppbyggnad leder läsaren in på olika möjliga spår. Hur balanseras förhållandet mellan det implicit uttryckta och det explicita i texten, och vad ger detta för möjliga effekter på läsakten? Hur skildras detta utifrån ett genus- och klassperspektiv? Syftet är ta reda på hur de tabubelagda ämnena gestaltas och hur detta går att förknippa med den rådande kvinnosynen och klasskillnader. Den övergripande frågeställningen är alltså:

¹ Maria Sandel, *Droppar i folkhavet* (Stockholm, 1924).

² Eva Heggstad: *En bättre och lyckligare värld. Kvinnliga författares utopiska visioner 1850-1950* (Stockholm/Stehag, 2003) s. 99.

³ ”Sekelskiftet” innebär i denna undersökning skiftet mellan 18-1900 tal om inte annat anges.

Hur gestaltas den tidens "tabubelagda" ämnen i texten och vilka receptions-spår leds läsaren in på med hjälp av fokalisering och andra textstrategier, sett utifrån klass- och genusperspektiv?

1.2 Teoretiska synsätt, metoder och begrepp

1.2.1 Tabu

Tabu lanserades som begrepp för första gången i västerlandet och "bildade" kretsar 1777. Det var sjökaptenen James Cook som efter en jordenruntsegelats hade lärt känna begreppet på Nya Tonga i söderhavet. Begreppet kom från polynesierna, som avsåg inte bara det förbjudna men också, det heliga.⁴ Det kom även att spela stor roll för tidiga försök att skilja mellan religion och magi. Bland primitiva religioner upptäckte man två egenheter som skilde den från de stora världsreligionerna. "Den ena var att de var uppfyllda av fruktan, den andra att det var oupplösligt sammanblandade med orenhet och hygien". Övertygelse om att fruktansvärda olyckor drabbar den som överskrider en förbjuden gränslinje ledde till att bekännande av dessa religioner ofta levde i ständig skräck och fasa⁵.

För att ställa detta mot den svenska storstaden under sekelskiftetiden fanns även här åtskilliga tabun och rädsla för diverse olika gränsöverskridanden. Uppträdandet i det offentliga rummet omgavs av en mångfald regler och tabun. En handbok från denna tid instruerar hur det var lämpligt att bete och röra sig i storstaden. Bland annat fanns det stränga regler kring hur man rör sig och går på gatan. Det var exempelvis opassande att ha tårna för mycket inåt, eller vända för starkt utåt. Det ansågs opassande att slänga för mycket med armarna, eller "föra dem såsom grytöron eller qvarnvingar"⁶. Det lämpade sig heller inte att på offentliga platser varken spotta, vissla, sjunga, skratta eller gäspa. Man skulle även hålla sig undan trängsel och inte se andra människor för dristigt i ögonen.

Utifrån detta kan man fundera över uttrycket "bildade" kretsar. Man kan tänka sig att möten med andra människor, för Stockholms invånare kring sekelskiftet, blev mycket ansträngt och påfrestande med alla dessa regler ständigt i bakhuvudet. Rädslan för att bli felbedömd på grund av att man av misstag råkat överskrida en gräns kring något tabubelagt, kan man tänka sig, ledde till samma typ av skräck och fasa som dessa primitiva religioners bekännare upplevde. Med enda skillnad att det handlar om ett gapskratt istället för direkt

⁴ Karl-Olov Arnstberg: *Svenska tabun* (Falun, 2007) s.7.

⁵ Mary Douglas: *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu* (Falun, 1997) s.9.

⁶ Rebecka Lennartsson: *Malaria Urbana. Om byråflickan Anna Johannesdotter och prostitutionen i Stockholm kring 1900* (akad. avh. Stockholm/Stehag, 2001) s.70.

själslig orenhet. Om man dock tar synen på prostitution i betraktande är bilden av denna i vissa fall mer socialt accepterad, och av vissa förkastade som ett allvarligt brott mot sedligheten.

1.2.2 Receptionsspår och textstrategier

Med hjälp av Wolfgang Iser's *The Act of Reading*, tänker jag ta mig an frågeställningen genom att undersöka vilka möjliga läsarter texten öppnar för. Jag kommer även delvis att undersöka i vad mån främmandegöring och ogrammatiskhet gör sig gällande i texten. Hur kan i så fall detta och den desautomatisering av läsandet, som är dessa grepps främsta syfte, påverka läsakten, och som en produkt av detta, även läsarten? Vilka möjliga receptionsspår leds läsakten in på? Med *receptionsspår* menas det sätt, på vilket texten öppnar för en läsart, och det sättet motsvarar textstrategi. Med *textstrategi* avses då textens teknik(er) att styra läsandet mot vissa sätt att läsa.⁷

Läsakten är inte en envägskommunikation, utan det möte som uppstår mellan text och mottagare. Vad produkten blir utav detta möte beror självklart på vem mottagaren är och vad denne mottagare ifråga, har för kunskaper och erfarenheter. Det krävs en empirisk undersökning för att ta reda på hur en text faktiskt mottas utav sina läsare, men det är inte detta som undersökningen inriktar sig på. Däremot riktar sig undersökningen mot att ta reda på vilka olika förutsättningar texten har att bli mottagen på, läst i en historisk kontext, utifrån de inställningar och ideologier som var rådande då texten producerades. Med hjälp av *The act of reading* och Iser's teorier kommer jag att ta mig an de tabubelagda ämnenas framställningsätt och jämföra verkets möjliga intentioner med de receptions-spår läsakten har möjlighet att ledas in på.

Of course, the text is a 'structured prefigurement', but that which is given has to be received, and the way in which it is received depends as much on the reader as on the text. Reading is not a direct 'internalization', because it is not a one-way process, and our concern will be to find means of describing the reading process as a dynamic interaction between text and reader.⁸

Läsakten går alltså inte ut på en acceptans av textens satta normer, då dessa normer och värderingar varierar beroende på mottagaren, eftersom läsakten inte är, just en envägskommunikation. Mottagandet och textens "funktion" beror därför lika mycket på

⁷ Se Wolfgang Iser: *The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Response* (Baltimore & London, 1978) s. 61, samt Umberto Eco: "Modelläsaren", övers. Lars-Håkan Svensson, i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion, del 2*, red.: Claes Enzenberg & Cecilia Hansson (Lund, 1991) s. 124f.

⁸ Iser s.107.

mottagaren som på texten. Utifrån ett historiskt perspektiv och därigenom verkets samtid kommer jag att undersöka vilka möjliga receptionsspår texten öppnar för.

Jag kommer även att undersöka textens möjliga receptionsspår utifrån det explicit- och implicit uttryckta. Kommunikationen mellan text och läsare, sätts i rörelse då det som inte framgår tydligt i texten sporrar läsakten, i takt med vad som avslöjas för mottagaren, då det explicita i sin tur ändrar form när det implicita avslöjas och lyfts fram.⁹ Jag kommer utifrån detta försöka ta mig an frågeställningen genom att undersöka hur framställningen av det tabubelagda präglas av det explicit- och implicit uttryckta. Utifrån verkets historiska kontext kommer jag att undersöka huruvida ämnen som prostitution och homosexualitet skildras med eller utan omsvep. Hur väl stämmer skildringarna överens med samtidens rådande synsätt och värderingar, och hur förhåller och anpassar sig texten till dessa?

1.3 Material och avgränsningar

Vad gäller primärlitteraturen är det som tidigare nämndes Maria Sandels *Droppar i folkhavet* som undersökningen är baserad på.¹⁰ Som sekundärlitteratur har jag använt mig av Rebecka Lennartssons avhandling *Malaria Urbana* för att få en överblick av prostitutionen kring denna tid och hur den allmänrådande synen på den prostituerade kvinnan var. *Svensk tabu* av Karl-Olov Arnstberg och *Renhet och fara* av Mary Douglas, har jag använt i syfte av att kartlägga begreppet tabu för att få inblick i vad begreppet innebär och för att kunna tillämpa det på primärlitteraturen. *Pigornas Döttrar* av Tilda Maria Forselius,¹¹ har jag använt i syfte att utifrån dokumentära berättelser få en starkare bild över arbetarkvinnans plats i hemmet och samtidens syn på hennes sexualitet. Det mesta av materialet har alltså fyllt en funktion av att ge mig en större och bredare insikt vad gäller den historiska kontexten. Hur såg man på kvinnan? Och vad var egentligen tabubelagt? Varför? Jag har försökt att inte själv spekulera kring författaren Maria Sandel då detta inte är speciellt relevant för undersökningen. Att undersöka dessa gestaltningar utifrån hennes egna värderingar och synsätt är alltså att ge sig ut på djupt vatten då det krävs en annan infallsvinkel och mer litteratur om just författaren för att göra den typen av undersökning relevant. Däremot använder jag mig av det jag har läst angående hennes leverne för att ge undersökningen en ytterligare aspekt av hennes gestaltande, dock medveten om att inte försöka spekulera för mycket i hennes egna personliga åsikter och tankar. Jag hade också kunnat gå in på implicit författare och sett till verkets

⁹ Iser. s. 169.

¹⁰ Sandel, Maria: *Droppar i folkhavet* (Stockholm, 1924)

¹¹ Forselius, Tilda Maria: *Pigornas döttrar* (Stockholm, 1981).

intentioner, men jag har valt att främst använda mig av appellstruktur och textstrategier utifrån Wolfgang Isters *The Act of Reading*, att tillämpa på texten och använda detta som en utgångspunkt.

1.4 Tidigare forskning

Veterligen finns ingen stor mängd forskning kring just Maria Sandel och hennes verk. En anledning kan i så fall vara att denna första generation arbetarförfattare ofta glöms bort och hamnar i skymundan för den senare så kallade guldåldersgenerationens arbetarförfattare. Oavsett så räknas Maria Sandel, som nämndes i inledningen, vara Sveriges första kvinnliga arbetarförfattare. Den forskning jag har funnit om Maria Sandel, och främst den som behandlar *Droppar i folkhavet* är skriven av bland andra Tilda Maria Forselius. Hennes ”Vardagsslit och drömmars språk” klarlägger Sandels liv och undersöker dels ”moraliska modeller” i hennes texter och den motsägelsefulla attityden mot sexualitet. En konflikt mellan det beskrivande och det värderande. Hon har överlag det kvinnliga och kvinnans plats som utgångspunkt för diskussion.

I Eva Heggstads *En bättre och lyckligare värld* undersöks *Droppar i folkhavet* med utgångspunkt i hemmet, kvinnokollektivet och sexualiteten.¹² Hon undersöker hur gestaltningen av homosexualiteten ifrågasätter det heteronormativa, och även det klivna tilltalet i verket. Detta menar hon är utmärkande för Sandels författarskap. Det klivna tilltalet finner vi här i vad gäller synen på sexualitet, liksom även Forselius skriver.

Ingrid Nordström skriver i *Det kommer gå bra för er – Kvinnor i stockholmsromaner omkring 1920* om de samtida människornas livsvillkor i arbetarklassen. Hon undersöker utifrån ett samtida perspektiv.

Något gemensamt för dessa tre undersökningar är att det till stor del har författarens möjliga intentioner som utgång för texten. Och det talas även mycket om det klivna tilltalet, den splittrade synen på sexualiteten. Ingen av dessa texter behandlar egentligen textens struktur och uppbyggnad i sig, men det är det jag kommer att undersöka. Det talas mycket om sexualiteten och synen på denna, vad gäller *Droppar i folkhavet*. Men just hur detta skildras rent textstrategiskt är det ingen av dem som tar upp speciellt ingående.

¹² Eva Heggstad, *En bättre och lyckligare värld* (Eva (Stockholm/Stehag, 2003)

1.5 Seklets början

1.5.1 Den kvinnliga arbetaren och livet i skogshyddan

I *Pigornas Döttrar* återberättar Tilda Maria Forselius dokumentära skildringar ur medelålders och äldre kvinnors liv. Boken, som är utgiven 1981, domineras av skildringar av förtryck och fattigdom. Främst Inga Blomkvists berättelse är relevant för min undersökning då hon precis som Maria Sandel levde i skogshyddan i början av 1900-talet. Hennes berättelse återges i första delen av boken och här beskrivs fattigdomen och misären som livet i skogshyddan innebar. Här bodde främst ensamstående mödrar, eftersom det inte hörde till ovanligheten att familjefäder försvann för att slippa försörjningsbördan. Det var inte heller ovanligt att kvinnor från landsbygden födde sina ”oäkta” barn i den anonyma tillvaro som storstaden erbjöd och på så sätt slapp skammen; detta ledde till i mindre samhällen. Skam är också något som förknippas med tabu. Dessa regler och synsätt som var rådande styrdes ofta av rädslan för synd och skam.

Skogshyddan var ett område på kungsholmen med nödbostäder för fattiga arbetarfamiljer. Här fanns fyrtio enrumslägenheter, till större delen oinredda med pump på gården¹³. De arbeten som kvinnor i denna samhällsklass hade möjlighet till var överlag slitsamma fabriksarbeten. I skogshyddan fanns det kvinnor med yrken så som: Strumpstickerskor, täckstickerskor, bokbinderskor, spårvagnsstäderskor, fabriksarbeterskor och en författare (Sandel)¹⁴.

Arbetsdagarna för dessa kvinnor var oftast mycket långa och slitsamma, och avkastningen var låg; lönerna låg på svältgränsen. Som en följd av detta hörde det inte till ovanligheten att kvinnor tog sin tillflykt till prostitution.

1.5.2 Synen på kvinnan och prostitutionen

Vad gäller den kvinnliga sexualiteten var detta, som nämndes i inledningen, mycket tabubelagt att tala om. Män ansågs besitta en helt annan sexuell drift än kvinnor och tecken på detta kan vi finna bland annat i Rebecka Lennartssons avhandling *Malaria urbana*. Här kan man se samhällets förlåtande blick mot mannens drifter eftersom ett besök hos en prostituerad kunde ses på som en hygienisk och nödvändig lösning för att kontrollera det fysiska begäret.

¹³ Forselius, Tilda Maria: ”Själsadeln och de ystra sinnenas rop. Kvinnors liv och kärleksvillkor i Maria Sandels texter.” *Vardagsslit och drömmars språk* (Enskede, 1981) s.19.

¹⁴ Ibid s. 20.

Lennartssons avhandling undersöker prostitutionen i Stockholm kring 1900 med utgångspunkt i den byråskrivna¹⁵ flickan Anna Johannesdotters liv. Hon var en fattig ung kvinna som livnärde sig som prostituerad efter år som hembiträde och slit som endast gav en avkastning som låg på existensminimum. Kvinnor som var byråskrivna och anklagade för ett lösaktigt leverne blev utsatta för tvångsbesiktning då skrällen för syfilis och andra veneriska sjukdomar var mycket stor. Könssjukdomarna ansågs vara ett underklassproblem och de så kallade kurhusen var fulla till brädden av smittade män och kvinnor. Att könssjukdomar ansågs vara ett underklassproblem är intressant då man kan tänka sig att det var till stor del på grund av prostitutionen som veneriska sjukdomar spreds. Dock framkom det ofta i memoar- och brevlitteratur att besök hos prostituerade var en vanlig företeelse bland stadsborgerliga män¹⁶. Vilket betyder att även dessa män i ganska stor utsträckning borde ha blivit smittade. Varför är inte männen inom den borgerliga klassen uppmärksammade vad gäller spridningen av könssjukdomar? Lyckades de bara dölja det bättre, eller kan man tänka sig att hade de möjlighet till en annan typ av vård än arbetarklassen hade? Och samtidigt, när prostitution verkar ha varit något så pass vanligt förekommande, hur kunde det samtidigt ha varit så tabubelagt?

Något annat som är intressant är att trots att majoriteten av dem som var smittade av veneriska sjukdomar utgjordes av män, togs det som förklaring att den främsta smittokällan var kvinnor¹⁷. Det finns en mycket splittrad och motsägelsefull inställning till den prostituerade kvinnan. Å ena sidan fanns en efterfrågan och hon kunde som tidigare nämndes, anses vara en hygienisk och nödvändig lösning för att kunna kontrollera de fysiska begärens, men samtidigt fanns ett krav på att hon skulle vara byråskriven och hon var ständigt jagad av den s.k. sedlighetspolisen. Hon ansågs vara ett hot mot samhällets ordning och blev hotet som den nedtystade sexualiteten utgjorde, personifierad. ”Den prostituerade kvinnans närvaro i det offentliga rummet utgjorde också en skönhetsfläck, en krackelering eller en brist i den polerade och välregisserade yta man strävade efter att åstadkomma i den moderna staden.¹⁸” Om man ser till rädslan som den prostituerade kvinnan väckte ur ett samhällsligt perspektiv, och sätter detta emot de regler som förväntades efterlevas under en vanlig söndagspromenad kan man förstå människors rädsla. Som nämnt tidigare i undersökningen kring ämnet tabu, ansågs det inte passande att varken vissla eller skratta. När reglerna såg ut

¹⁵ Byråskrivna blev de kvinnor som ansågs leva ett lösaktigt liv, med kopplingar till prostitution, för att dessa kvinnor skulle vara lättare att hålla reda på.

¹⁶ Lennartsson s.87.

¹⁷ Ibid s.57.

¹⁸ Ibid s. 62.

på detta vis och var så otroligt stränga kan man förstå att en kvinna med utmanande klädsel och jargong var uppseendeväckande på ett vis som utgjorde ett hot mot den ordning som allmänheten eftersträvade.

På motsvarande sätt fungerar den fiktiva prostituerade kvinnan. I ett skönlitterärt sammanhang blir hennes person ett orosmoment i texten då hon ifrågasätter de fastslagna normerna och moralen med sitt leverne. Hon utmanar sedlighetsidealet och den sexuella avhållsamheten på grund av sitt yrke och sin ofta utmanande framtoning.

2.0 Undersökningen

2.1 Författaren Maria Sandel

För att få en överblick över Maria Sandels liv och den miljö hon levde i, för att kunna jämföra detta med de miljöer hon gestaltar i verket, har jag använt mig av Tilda Maria Forselius artikel ”Vardagsslit och drömmars språk”. Jag har också använt mig av Eva Heggstads *En bättre och lyckligare värld*, där hon undersöker bland annat det tabubelagda, och därmed sexualiteten i verket.

Maria Sandel föddes 1870 och *Droppar i folkhavet* var hennes femte och näst sist publicerade roman. Hon arbetade som trikåstickerska och levde tillsammans med modern fram till hennes död 1908. Tonåren spenderade hon i Amerika som hushållerska och där debuterade hon också med kampliryk i den svensk-amerikanska tidsskriften *Nordstjernen* och senare i *Socialdemokraten* och andra tidningar inom arbetarrörelsen. Sandel slet med handikapp då hon som trettioåring var döv och även hade mycket nedsatt syn. Hon kallades i folkmun för ”Dövan” i skogshyddan och barnen som bodde där, beskrivs ha varit rädda för henne, då hon även på grund av nedsatt balanssinne, vaggade fram. Mest tid beskrivs hon dock ha spenderat inne på sitt rum kallat ”spökrummet” där hon satt och skrev till långt in på natten.¹⁹

Det kan diskuteras hur pass påverkad hon hade möjlighet att bli av yttre influenser då hon enligt dessa uppgifter har levat så anmärkningsvärt isolerat. Att hon dessutom led av diverse handikapp underlättade antagligen inte heller för hennes sociala förmåga. Dock hade hon under många år varit mycket aktiv inom arbetarrörelsen, men det sociala samspelet med andra människor och erfarenheter som blir en produkt av detta, torde hon som en följd av sitt leverne till stor del ha gått miste om. Som tidigare nämndes är inte mitt syfte med undersökningen att spekulera mycket kring författaren och hennes leverne och förutsättningar

¹⁹ Forselius 1981b s.21

vad gäller gestaltningen av verkets motiv och teman. Dock kan jag inte bortse från dessa uppgifter då sättet hon skildrar dessa tabubelagda ämnen på, är anmärkningsvärt ingående, i förhållande till de uppgifter som finns om henne. Oavsett hur det förhåller sig därmed levde Maria Sandel i skogshyddans mycket fattiga arbetarkvarter, och det visar på att, trots påstådd isolering, levde mitt i och vägg i vägg med den fattigdom och misär som hon så ingående skildrar.

2.2 *Droppar i folkhavet*: Mötet mellan två generationer

Droppar i folkhavet skildrar en mängd olika människooöden. Dock är det karaktären Gerda Spant som lämnas mest utrymme i texten. Gerda blir övergiven av lurendrejaren Ulrik Isberg, men lyckas så småningom ogift, ensam, fattig och gravid, att få husrum hos Fru Hägg och hennes son Ansgar. Fru Hägg (även kallad morsan) är en äldre kvinna som håller hårt på de gamla synsätten och värderingarna. Men samtidigt drömmer hon om en framtid där män inte längre behövs, då hon anser dessa endast vara grund till olycka och elände, ”Karlur, de är jordens ogräs.”²⁰ menar hon och hyser ett stort förakt gentemot det manliga släktet. Morsan och Ansgar bor i ett fattigt arbetarkvarter och i deras hem får Gerda hyra in sig.

Mellan dessa två kvinnor sker ett möte mellan två generationer. ”Vilket som ska Gerda ha ett hem hos mig, för lilla barn, du har ju blivit för mig som om jag fött dig till världen.”²¹ Säger Fru Hägg till Gerda kort efter att hon har flyttat in. Morsan tar den unga kvinnan under sina vingar och hjälper henne i kampen för en dräglig tillvaro. Det uppstår tidigt en mor/dotter relation de två emellan och även det lilla pelargonskott, som blivit uppspliten ur en kruka av Ulrik, då han stulit och förstört Gerdas få ägodelar, får nu precis som Gerda möjlighet att på nytt slå sig till ro och åter blomma.

Gerda som har blivit övergiven av en man lämnas åt sitt öde, bestulen och totalt utblottad. Hon är ogift, fattig och gravid, och blir på så sätt, i början av verket, en symbol för den fallna kvinnan. Hennes erfarenhet av män stämmer precis överens med Morsans inställningar, och hennes situation bekräftar det förakt som Morsan hyser för männen.

2.2.1 Textens uppbyggnad och struktur

Droppar i folkhavet är till viss del novellistiskt komponerad. Kapitel som exempelvis ”Hetärer” fungerar som bi-historier till den centrala handlingen, och hade som egen berättelse

²⁰ Sandel s. 126.

²¹ Ibid s.94.

fungerat som en novell eller kortberättelse. Sedan finns ett kapitel i verket som behandlar änkan Bina Tjäder, en historia som inte heller den, har en större betydelse för resterande verk. Att det från början av verket fokuseras på olika karaktärer gör att det till en början kan vara svårt att få en klar bild över vem som är huvudkaraktären, och om denne överhuvudtaget existerar. Från en början får, som en följd av berättarens fokus, en möjlig uppfattning av Ulrik Isberg som huvudkaraktär. Men så småningom gör karaktären Gerda Spant entré och då de flesta händelser på något vis kretsar kring henne, görs uppfattningen av henne som huvudkaraktär sig gällande.

Rent händelsemässigt kan man se verket som uppdelat i olika mindre berättelser. Den första delen behandlar Ulrik och Gerdas möte. Sedan hur deras förhållande utvecklar sig fram till det att hon blir övergiven. Här byggs alltså karaktären Gerda upp av förälskelse och drömmar om en trygg och draglig tillvaro, drömmar som krossas och tillintetgörs av Ulrik. Likaså bryts Gerda ner till ingenting och hennes tillvaro ser för en kort stund hopplös ut.

Nästa del i texten behandlar Fru Häggs trygga hem. Här formas en trygghet och likaså slås denna trygghet mer och mer fast i Gerdas, något trasiga, karaktär och bygger upp henne. I denna del får vi även möta ”Den nya kvinnan” i Lydia och en konflikt mellan gamla och nya värderingar uppstår.

Efter detta får vi möta de prostituerade kvinnorna på nära håll och av dessa upplevelser får även Gerda en större erfarenhet trots att hon inte riktigt besitter förmågan att uppfatta allt som sägs och sker.

I verkets slutfas dör Ansgar efter en attack av Ulrik, och dennes hot mot den nya trygga tillvaron, återuppstår.

2.2.2 Det glada tjugotalet

Tjugotalet innebar en tid av förändring. När krigstidens påfrestningar avtog var frigörelse från gamla tankesätt ett centralt ämne. I verket kan vi skåda en ung kvinna som kommer att uppleva den nya tiden, och en äldre kvinna med erfarenhet av det som har varit. Ingrid Nordström skriver i sin inledning till *Det kommer gå bra för er. Kvinnor i stockholmsromaner omkring 1920*, om den förändring som rådde och vad detta innebar för samtidens människor. Hon nämner bland annat den debatt som pågick angående amerikansk påverkan genom bland annat filmindustrin. Den väckte drömmar om lyx, skönhet och kläder. Den ”nya” friare kvinnan fick genom sin nyvunna rösträtt en något mer jämställd position inom äktenskapet, en annan möjlighet till inflytande än tidigare. Samtidigt kom de nya värderingarna och synsätten i konflikt med de gamla. Som ett resultat av detta ser man då att gränserna kring det

tabubelagda började ifrågasättas i och med att synen på sexualitet även förändrades och blev mer öppen. Att förändringar av alla dess slag ofta väcker starka känslor är inte ovanligt, och detta var inte heller ett undantag. Konflikten mellan det gamla och det nya är en konflikt som öppet skildras i *Droppar i folkhavet*.

Kapitlet ”Lydia avslöjar det som är allmänt känt” börjar med en diskussion mellan Fru Hägg och Fru Eriksson angående män. Fru Eriksson har hand om Gerdas dotter Tora då Gerda arbetar och Fru Eriksson och Morsans syn på äktenskap och män är mycket olika. Unga Fru Eriksson menar att det inte finns något roligare än att få uppmärksamhet från en karl, och att det måste vara otroligt trist att bli gammal då inga blickar längre följer en. Fru Hägg å andra sidan som varit änka i över trettio år, har mycket starka åsikter kring männen. Hon menar att världen hade varit en mycket bättre plats om det inte fanns några män alls. På detta vis sker här också en krock i Fru Häggs inställning till framtiden och den nya tiden. Hon har starka åsikter kring dygd, och ”kvinnlig heder”. Men samtidigt välkomnar hon den nya friare kvinnan, som klarar sig helt utan män: ”Det kommer nog en uppvaknandets dag, profeterade morsan; kvinnorna reder sig allt bättre ekonomiskt, de mår bättre av att vara ensamma.”²² Morsan förespråkar alltså kvinnans absoluta självständighet, en självständighet där bara kvinnan behövs och där mannens existens inte spelar någon roll. Detta stämmer alltså inte helt överens med de gamla värderingarna, där dygden snarare är kopplad till underkastelse av mannen. Dessa värderingar byggde snarare på rädslan för att inte vara eftertraktad på grund av att man inte levt enligt dygd och ”kvinnlig heder”, och på så sätt misslyckas med att skapa sig en dräglig tillvaro. Den sortens dygd handlar alltså snarare om att bli eftersträvansvärd för att ha en möjlighet att överleva, att kunna bli beskyddad av äktenskapet, då kvinnan knappt hade möjlighet till självständighet.

2.2.3 Den nya kvinnan

Senare i kapitlet gör Fru Erikssons yngre syster Lydia entré. En flicka i sjuuttonårsåldern som har mycket bestämda åsikter om framtiden och tidens förändring. Lydia har ett typiskt ungdomligt och provokativt sätt att framföra sina åsikter på, och eftersom hon till stor del saknar känsla för vad som passar sig och inte räds trampa folk på tårna, framställs hon också som både naiv och osympatisk.

Lydia arbetade på en chokladfabrik vid denna tid; hon behöll aldrig länge en anställning.

Arbetsdräkten var redan ombytt – hon var klädd för aftonens, kanske nattens nöjesliv. Fint

²² Sandel s. 126.

tyg, fina skor, enkel dyr hatt. Endast de många smyckena voro smaklösa; billigt kram. Hullet var något för välnärt. Det lilla spotska ansiktet omramades av pannlugg och öronbubblor och fladdrande skruvar, allt grågult i färgen.²³

Hon tar stor plats inne i det lilla köket, och att döma av hennes unga ålder och drastiska uttryck, märker man även av hennes brist på erfarenhet som tar sig uttryck genom att hon försöker framstå som mer erfaren än hon egentligen är. Hon talar om att gamla människor är överflödiga och att det är ungdomens tid. Hon blir en tydlig kontrast till den gamla moralen och de gamla värderingarna. ”Den nya kvinnan” tar kontroll över sin egen kropp och sexualitet, och gränserna kring vad som anses tabu och strid mot sedligheten börjar i och med dessa förändrade synsätt, att långsamt luckras upp.

Berättaren framställer Lydia på ett cyniskt sätt. Karaktären blir av berättaren något förlöjligad i det att hon så uppenbart verkar lägga ner otroligt mycket tid på sitt utseende, otroligt mån om hur hon blir uppfattad av andra. Hennes smycken beskrivs som ”smaklösa”, hennes figur något för ”välnärd” och ansiktet beskrivs som ”spotskt”. Lydia skall tydligen uppfattas som en oartig och osympatisk karaktär. Hon har ett tydligt självhävdebehov som framställs som patetiskt i hennes försök att chockera de äldre med sina starka, oerfarna åsikter. ”Nu för tiden vet väl varenda skolråtta både att man ska och hur man ska bära sig åt för att undvika ungar.”²⁴ Detta är ett av Lydias många uttalanden och i och med detta berör hon också något tabubelagt, sexualiteten. Hennes uttalande väcker starka känslor och skapar en tryckt stämning i det lilla köket.

Kapitlet inleds alltså med en diskussion angående vikten kring uppskattandet från en man. Kapitlet präglas av olika åsikter och konflikter som uppstår kring moral och värderingar. Morsan med sina synsätt blir representant för den gamla moralen blandat med drömmen om en framtid där kvinnorna styr. En värld där männen någon dag kommer att bli helt överflödiga, vilket är en åsikt som, man förstår, grundar sig på hennes egna erfarenheter inom ämnet. Erfarenheter och ett förakt som dessutom genom Gerdas situation blir bekräftat. Fru Eriksson å sin sida värdesätter uppskattningen från mannen och det är uppenbart att hon i denna uppskattning finner sin bekräftelse trots att detta inte uttrycks explicit. Samtidigt skäms hon för sin syster som också finner bekräftelse i denna sortens ytliga uppskattning, men på ett sätt som blir en reaktion mot den ”föråldrade” synen på sexualitet och enligt Lydia, förlegade synsätt. Berättaren lyfter fram alla karaktärers olika åsikter, men vad gäller Lydia är alltså berättarens framställning av henne gjord med en cynisk distans, en framställning som också

²³ Sandel s. 127f.

²⁴ Ibid s. 130.

förlöjligar hennes person. Detta måste inte nödvändigtvis bero på hennes åsikter i sig, utan kanske snarare på sättet hon framför dem på, och hennes beteende och nonchalanta karaktär.

2.2.4 Rädslan för det nya

Tabu är ofta förknippat med rädsla. Rädslan blir oftast en produkt av något man finner skrämmande eller hotfullt. I denna del av romanen är det den nya tiden som gör sig aktuell. I och med detta uppstår konflikter och meningssiljaktigheter och begrepp som moral och värderingar ifrågasätts. Den nya tiden skrämmer med sin frigörelse, och i takt med att människor blivit mer och mer upplysta leder det också till att de vågar tala och tycka mer än tidigare, speciellt markant blir detta när det gäller kvinnan. Ett exempel är det som tidigare nämndes när Lydia uttalar sig kring att barn inte är ett måste bara för att man är gift, då människor är tillräckligt upplysta för att veta hur man gör för att undgå detta. Ett uttalande som i denna tid blir mycket omvälvande för övriga karaktärer, då speciellt för den äldre kvinnan (Morsan) och mannen (Ansgar) som befinner sig i rummet, då Morsan håller hårt fast vid sina åsikter, och vad gäller Ansgar, att det var opassande att tala om detta inför det motsatta könet.²⁵

I detta fall speglas alltså tabun i rädsla för det nya, det okända och förändringen som råder. Vilken sorts läsart detta öppnar för utifrån textens historiska kontext kan diskuteras. Om man ser utifrån ett nutida perspektiv förefaller antagligen inte några ämnen eller uttalanden i kapitlet ifråga vara speciellt uppseendeväckande, men om man däremot ser till den historiska aspekten och verkets samtid kan det tänkas finnas en viss underliggande oro bakom skildringen. Den nya tidens intåg gör sig gällande i en karaktär, vars möjligheter att uppfattas med sympati är maximalt kringskurna. Sättet som Lydia framställs av berättaren, inger inget större förtroende för karaktären. Vad är det då i texten som bäddar för att karaktären ska uppfattas på detta sätt? Det finns som tidigare nämndes ett visst förlöjligande i framställningen av hennes yttre attribut som överflödiga och pråliga både vad gäller smycken och hennes figur. Hon framställs som ansåge hon sig vara mer världserfaren än hon är och därigenom berövas läsaren också möjligheten att känna förtroende för henne. Hon tillåts göra sig bred på de andra närvarande karaktärernas bekostnad genom att hela tiden avvisa dem som mindre vetande och deras uttalanden som förlegade synsätt. Då Morsan av nyfikenhet ber Lydia utveckla påståendet om åldringar som ett samhällsproblem eftersom de inte längre duger till något, svarar hon med en snorkig undanflykt: ”- Ja vars, men det är så djupsinnigt

²⁵ Detta märker man på morsans menande blickar och uttalanden, när Lydia tar upp ämnet ifråga (Sandel s. 130).

att jag inte tror att ni kan fatta det.”²⁶ På detta sätt undervärderar hon sina medmänniskor i rummet, inställd på att de ändå inte kommer förstå vad hon pratar om eftersom hon redan på förhand har bestämt att de inte vill vara öppna nog att låta sig påverkas av nytänkande. Då Lydia som enligt hennes syster, Fru Eriksson, inte heller betalar för sig i föräldrahemmet, ställer Morsan frågan om vem som ska försörja de unga om alla äldre skickas in på försörjningshem för att, enligt Lydia, inte vara ett hinder för de yngre. Detta bemöter Lydia med ”- Ja, det är ju det jag säger, att tant inte kan fatta. Men tant är ju förstås åderförkalkad.”²⁷ Hennes bemötande av och inställning till omvärlden är fyllt av försvarsmekanismer vars okunskap låter sig genomskådas. Å andra sidan uppträder den äldre generationen med lika avgrundsdjupa fördomar av konservativ typ: morsan betonar som nämnts ”kvinnlig heder”, det vill säga att hålla på sig, och solidariserar sig med mannens förakt ”för en kvinna som går ur hand i hand”.²⁸ Som produkt av detta blir också verket motsägelsefullt. Det talar genom sina karaktärer och framställningen av dessa, för både den gamla och nya tiden, gamla och nya värderingar. Samtidigt som dessa lyfts fram och lämnas ungefär lika stort utrymme, ifrågasätts de också i konflikterna som uppstår dem emellan. Denna textstrategi är ägnad att förhindra sympati för något av synsätten. Dessa är alla extrema åt olika håll och inget blir tydligt framställt som det ”rätta” synsättet. Det finns en moralisk underton i berättarens iakttagelser och sättet som Lydias åsikter blir framställda på, men samtidigt är denna moraliska underton blandad med en viss skepsis mot karaktärernas inställningar. Morsan anklagas av Fru Eriksson att ha grund för sina åsikter i det att ingen man har velat ha henne sedan hon blev änka. Detta förnekar morsan dock inte, men talar istället om männens dåliga karaktär och hur avskyvärda hon finner dem. Trots den självständighetssträvan som kvinnorna i romanen har gemensamt, är det en självständighet på olika grunder. Och för många av karaktärerna är det en självständighet som dock gärna får vara förknippad med den bekräftelse en man kan skänka.

2.3 Karaktärerna Sonja och Naima

Ett avsnitt i verket behandlar de två ’hetärerna’ Sonja Glimmer och Naima Andersson. De livnär sig på prostitution och har husrum hos Fru Ekstrand, som knappast var pålitlig ”i fråga

²⁶ Sandel s. 129.

²⁷ Ibid s. 130.

²⁸ Se kommentar i Beata Agrell, ”Modernitet, sekularisering och heliga värden. Problem i det tidiga 1900-talets skandinaviska litteratur”, i *Litteraturen og det hellige. Urtekst, intertekst, kontekst*, red.: Ole Davidsen i samarbete med Kirsten Nielsen, Stefan Klint og Rolf Nøtvik-Jakobsen (Acta Jutlandica LXXX:1. Teologisk serie 21. Aarhus, 2005), utv. version s. 8, <http://hdl.handle.net/2077/22116>.

om dygdig vandel.”²⁹ I detta hem befinner sig Gerda till tider för hemsömnad. Som man förstår utifrån texten kommer Sonja och Naima från olika sociala bakgrunder. Sonja framställs som bildad och från en något högre social bakgrund. Naima är däremot från arbetarklassen och trots att de livnär sig på samma sorts yrke, har de olika inställningar och synsätt. ”Väckte Sonja undran i betraktande av den låga sociala ställning hon intog och förefintliga möjligheter till en helt olika och högre, så var däremot Naima lättfattlig som en barnkammarvers. En cynisk, sentimental slarva, i grund egoistisk men ytligt vänlig och godhjärtad.”³⁰

Det är i detta kapitel, kapitlet ”Hetärer”, som skildringen av den homosexuella kärleksaktens äger rum. Sonja och Naima har ett fysiskt förhållande till varandra och genom detta utmanar de även könsordningen och ifrågasätter den. Sonja beskrivs föra sig som en ”dam” och sedlighetspolisen har ingen som helst makt över henne då hon har en mycket inflytelserik kundkrets. Naima däremot har åkt ut och in på räddningshem, dricker mycket sprit och ”lånade sig gärna åt de smutsigaste erotiska böjelser blott de betalades rikligt.”³¹

Naima drömmer om att vara man då hon anser att karlarna har det bättre än kvinnorna, men detta bemöter Sonja med ”- Det tycker jag var originellt sagt av en kvinna med din erfarenhet. Nog vet du att mannen är slav under sina sexuella begär, följaktligen kvinnans träl.”³² Sedan fortsätter hon resonemanget med att då mannen är den som ger ställning i samhället och står för försörjningen, vore han dum om han tror sig bli älskad för sin egen skull. På detta vis hamnar då kvinnan i ett överläge av det faktum att hon har mycket fler möjligheter att bli osjälviskt älskad gentemot mannens enda. Prostitutionen blir för dessa kvinnor också ett sätt att föra sin kamp för självständighet. Paradoxalt nog är deras yrke dock beroende av mannen, men vetskapen om hans svagheter i det att han lättare besegras av sina sexuella begär, skänker dessa två kvinnor en maktkänsla som de i sin kamp för självständighet finner mycket tillfredställande.

2.3.1 Gerda i kapitlet ”Hetärer”

Tidigare i verket beskrivs Gerda vara ”en sexuellt starkt betonad kvinna. En flyktig smekning jagade eld genom hennes ådror. Blotta hågkomsten av en sådan kunde komma henne att

²⁹ Sandel s.194.

³⁰ Ibid s.195.

³¹ Ibid s.196.

³² Ibid s.213.

skälva och blekna.”³³ Gerda, som dock saknar någon större erfarenhet inom ämnet, bortsett från Ulrik som endast ledde henne på väg mot fördärv, får sig en smärre chock då hon av misstag blir vittne till Sonja och Naimas kärleksakt. Att Fru Ekstrand tidigare har antytt för Gerda att de två kvinnorna har ett förhållande till varandra, är något hon dock inte riktigt lagt någon vikt i, då hon i avsaknad av kunskap och erfarenhet inte uppfattade och förstod vad hon menade. När hon blir vittne till händelsen känner hon en spontan avsky som stämmer bra överens med det som tidigare i undersökningen nämndes kring tabu.³⁴ ”Hon kände en vämjelse, vars orsak hon inte begrep, rummet, luften där och framförallt de två kvinnorna i sin nakenhet, tycktes förhatliga. Omöjligt att uthärda.”³⁵ Detta för henne främmande, som väcker en avsky hon inte kan förstå leder också till att hon uppfattar allting runtomkring med obehag. Luften och rummet i allmänhet blir även detta något hon knappt klarar av att uthärda, utan att veta varför. Detta för henne okända, kan tänkas väcka en rädsla som ger ett nästintill hotfullt intryck. Samtidigt slits också Gerda mellan en dragningskraft hon inte förstår och en avsky hon inte heller förstår. Dessa starka känslor och växlandet mellan dragningskraft och avsky blir också typiskt för det tabubelagda. Rädslan och samtidigt dragningen mot det förbjudna.

Sonja har i sitt rum en tavla, man får aldrig ta del av vad tavlan har för motiv, men får istället ta del av hur Gerda upplever konstverket ifråga. ”Driften sjöd upp i hennes blod, brännande, pockande att tillfredställas, blott hon fick ögonen på målningen, och till den drogos de obevekligt...”³⁶ Här avslöjas känslor som ligger sexualiteten nära. Trots att läsaren aldrig får ta del av motivet kan det utifrån Gerdas reaktioner tolkas som något som är förknippat med sexualitet. Iser beskriver hur spänningen mellan explicit och implicit, visande och döljande, triggar läsaren till tolkning men också sätter gränser för den:

Communication in literature, then, is a process set in motion and regulated not by a given code but by a mutually restrictive and magnifying interaction between the explicit and the implicit, between revelation and concealment. What is concealed spurs the reader into action, but this action is also controlled by what is revealed; the explicit in its turn is transformed when the implicit has been brought to light.³⁷

Läsaren får här göra upp sin egen bild av hur målningen faktiskt ser ut, men utifrån ord som ”drift”, ”brännande” och ”tillfredställelse” ligger slutsatsen att den skulle föreställa något kopplat till sexualitet nära till hands. Genom att inte beskriva motivet lämnas också läsaren

³³ Sandel s. 27.

³⁴ Vad gäller åsikten att tabu är något inbyggt i människan som väcker en spontan avsky.

³⁵ Sandel s. 198.

³⁶ Ibid s. 195.

³⁷ Iser s. 169.

utrymme att tolka, men hålls samtidigt kvar på ett spår som dessa laddade ord styr läsningen enligt. Också det faktum att det är en prostituerad kvinna som äger konstverket påverkar styrningen av tolkningen då de drifter som Gerda upplever stämmer väl överens med sexualitet.

2.3.2 Gestaltandet av kärleksakten

Själva kärleksakten mellan Sonja och Naima beskrivs mycket kortfattat och sakligt. I tron att de båda kvinnorna är påklädda och uppstigna slänger Fru Ekstrands lilla dotter upp dörren till Naimas rum och Fru Ekstrand, dottern och Gerda blir vittne till händelsen. ”Mun mot mun lågo de två omslingrade i sängen. Det bjärtgröna sidentäcket var hopknycklat vid fotändan bland snövitt linne och spetsar. Naimas halmgula flättofs släpade i sängmattans vita päls.”³⁸ Efter detta vill värdinnan Fru Ekstrand ”slå igen dörren”, men barnet som hon håller i handen gör motstånd; ”Men barnet hade fått ögonen på en bakelse på nattduksbordet, som förövrigt var belamrat med porterbuteljer, glas, cigaretter och en obeskrivlig sak, jämte frälsningsarméns tidning.”³⁹ Här aktualiseras fokaliseringen; vem är det som ser? För vem är denna sak obeskrivlig? För barnet vars seende berättaren beskriver? Eller är det berättaren som saknar mod att benämna föremålet vid dess rätta namn? Och vad är det fråga om för ”sak”? På den frågan ger texten inte ens en antydning till svar – här föreligger ett absolut tomrum.

I skildringen av detta händelseförlopp sker också något jag skulle vilja benämna som fokusförflyttning. Det sker i samband med denna skildring en ingående beskrivning av föremål runtomkring. Det läggs vikt vid Naimas hårfärg och täckets färg och material. Detta är en typiskt realistisk textstrategi. Vikten vid detaljer ger en ökad verklighetseffekt samtidigt som fokus förflyttas och effekten från det tabubelagda kan på så sätt tänkas förmildras. I en kort och föga beskrivande mening får mottagaren bli vittne till kärleksakten men samtidigt beskrivs täcket som ligger hopknycklat vid fotändan mer ingående än den lesbisk erotiska skildringen i sig. Att de ”mun mot mun” ligger ”omslingrade i sängen” är det enda som läsaren får ta del av då detta sedan drunknar i till synes ”oviktiga” kringliggande detaljer. Om vi ser denna ”fokusförflyttning” som led i en realistisk textstrategi lämnas också det aktuella händelseförloppet på ett vis öppet för mottagaren. Detaljerna kan om möjligt styra läsarens fokus till de kringliggande elementen, och som en produkt av detta om möjligt förmildra det

³⁸ Sandel s.198.

³⁹ Ibid s.198.

tabubelagda händelseförloppet. Om nu detta är fallet, ”luras” alltså på så sätt läsaktens till en fokusförflyttning och i och med detta läggs inte lika stor vikt kring det aktuella händelseförloppet. Men lika viktigt är att det tabubelagda händelseförloppet genom denna dubbla strategi ändå kan skildras. Att fokus som i detta fall förskjuts från det tabubelagda till ”till synes oviktiga” detaljer kan ses som ett sätt att gestalta dessa oacceptabla ämnen på ett mer acceptabelt sätt.

2.3.3 Det farsartade i kapitlet ”Hetärer”

I andra delen av kapitlet kommer det en tredje kvinna inrusandes i Fru Ekstrands hem. Det är den prostituerade kvinna Cecilia Norin som i panik försöker undgå att bli anhållen av polisen som är på jakt efter henne, på grund av hennes leverne och yrke. Sonja råkar av misstag få fatt i Cecilias hår och upptäcker då att detta endast är en peruk, och anledningen till hennes kortklippta hår visar sig vara en man som tänt eld på hennes hår en natt på fyllan. Detta visar sig komma till fördel i försöket att slippa undan polisen. Som effekt av paniken och stressen som uppstår ökar också naturligt läsaktens tempo. Det uppstår en absurd situationskomik som även leker med könsrollerna. Med hjälp av ”manliga” attribut lyckas kvinnorna lura polisen att Cecilia i själva verket är en sovande kund.

Den svarthåriga mannen i gulrandiga pyjamas, som lugnt vände världen ryggen i sängens lyx, andades regelbundet och djupt. Hans kläder lågo som en herre viker dem på en stol, intet felades. Eleganta skor vid sängens fotända. Stärkskjortan över en vilstolskarm. Guldur och cigarettetu på nattduksbordet.⁴⁰

Med hjälp av några få attribut lyckas de lura polismannen i tron att Cecilia är en man, en kund till en av de två hetärerna. På grund av kort hår, skjorta och guldur bland annat, utgår polisen ifrån att det måste vara en man, ber så om ursäkt och går sin väg.

Vad är det då som gör detta utsnitt farsartat? Vad i texten är det som bäddar för denna absurda situationskomik, och vad om möjligt höjer läsaktens tempo? Dels beskrivs Cecilias entré i romanen på ett mycket dramatiskt vis.

Ett vinande lopp genom tamburen, upp slogs dörren, en kvinna störtade flämtande in, stirrade vilt om sig och flög så rakt på Naima, som rest sig. – Snälla Naima, hjälp mig tiggde hon. Rädda mig! Göm mig! Låt honom inte ta mig! [...] Jesus det är nog han. O!O!O! det är slut med mig– –.⁴¹

⁴⁰ Sandel s.225.

⁴¹ Ibid s.214f.

Hennes kommentarer domineras av utropstecken och bäddar också på så sätt för ett ökat tempo och ger läsakten en dramatisk effekt. Tidigare i kapitlet skildras känslor de två hetärerna emellan och tempot är mycket långsammare då varken stress eller rädsla, som är närvarande i den andra delen av kapitlet, finns på ett speciellt markant sätt. Denna situationskomik, vars komik dock snarare är av tragikomisk art, uppstår i leken som sker kring könsrollerna. Att några få attribut hjälper Cecilia att klara sig undan polisen på detta sätt känns dock inte helt verklighetstroget. Ser man det däremot utifrån den historiska kontexten, var som tidigare nämndes i undersökningen könsrollerna mycket mer utpräglade och fastslagna än vad de är från ett nutida perspektiv. Kvinnor hade oftast långt hår och endast män hade skjortor och guldur. Då dessa ramar var mycket mer fastslagna och efterlevda kan det tänkas att det från verkets samtid inte föreföll uppseendeväckande att polisen, endast utifrån dessa attribut, fastslog att det var en man som låg i sängen och accepterade det utan att undersöka saken närmare.

Samtidigt som det här sker en lek med könsrollerna, och att de i och med denna handling och situation ifrågasätts och gränserna kring vad som menas med manligt och kvinnligt blir mer diffusa, kan också detta farsartade ha som effekt på läsarten, samma effekt som den realistiska textstrategin. Alltså, flyttar fokus från det tabubelagda genom att skildra händelseförlopp med dramatiska effekter och ett högt tempo.

2.4. Karaktären Gerdas utveckling

Gerda genomgår i verket ett antal faser. Psykologiskt sett skildras hennes tankar inte anmärkningsvärt ingående, men utifrån de händelseförlopp som drabbar henne går det ändå att se en utveckling av karaktären i takt med att hon blir mer erfaren. Hon börjar som en naiv, oerfaren kvinna, van vid att kämpa och arbeta hårt för sitt levebröd. Utan någon större social gemenskap eller familj att finna trygghet i låter hon sig luras mot fördärvet av uslingen Ulrik. Detta knäcker hennes karaktär men spillrorna plockas upp i Morsan och slutligen lyckas, Morsan, Gerda och dottern Tora att bygga upp ett slags kvinnokollektiv, med tre kvinnor från olika generationer, och kämpar med hjälp av detta starka band till varandra, för att hålla mannen, och hotet som han utgör, borta.

2.5 Verkets avslutande kapitel

I det sista kapitlet sker en slags brytning av fiktionen. Texten som genomgående har varit presenterad inom ramarna för en fiktiv skönlitterär berättelse blir plötsligt framställd som en

dokumentär skildring, och på så sätt bryts fiktionen. Slutordet beskriver kortfattat vad som fram till slutkapitlets ”nu” har hänt efter övriga textens slut.

Hennes (Morsans) goda strävsamma händer förskaffade Gerda och den lilla det dagliga brödet, vårdade, smekte tröstande, till Gerda helad till själ och kropp åter kunde taga fatt på arbetet. Än idag bo de kvar i sin gamla enrumslägenhet. Gerda har förvärvsarbetet på sin lott, medan morsan med sin sparsamhet och omtanke i hushållets skötsel bidrager att bygga upp det enkla välstånd de med Ansgars hjälp arbetade på, [...].⁴²

Utrycket ”än idag” i detta sammanhang kan ses som en ogrammatiskhet. En främmandegöring som i och med att ett tydligt ”idag” plötsligt blir synligt, bryter fiktionen. Berättaren utger alltså plötsligt berättelsen för att vara en dokumentär skildring, och i det faktum att man som läsare med säkerhet är medveten om att berättelsen är fiktiv, kan om möjligt leda till en desautomatisering av läsakten. ”Idaget” som nämns gör sig också på detta vis oändligt, och blir också anpassningsbar till vilken läsare som helst i vilken tid som helst. Då man från ett nutida perspektiv tydligt märker att de stora samhällseliga skillnader och överlag inställningar och synsätt som verket innehåller inte stämmer överens med de nutida, blir också detta ”idaget” i sitt försök att anpassa sig till en läsare som inte är samtida med verket, ändock främmande.

Verkets slutkapitel presenterar också den trygga tillvaro kvinnorna har lyckats bygga upp, endast tack vare sig själva och den kvinnliga solidariteten. Naima Andersson däremot beskrivs ha, som följd av sitt leverne till synes blivit ledd i fördärv, jagad av polis och, utifrån slutsatsen man kan dra, vad gäller hennes syn på alkohol tidigare i verket⁴³, slav under alkoholens påverkan. Sonja å sin sida har blivit gift och flyttat från landet, och Ulrik som är på fri fot fortsätter utgöra ett hot mot Gerda och Morsans trygga tillvaro och kvinnokollektiv, då han har uttryckt en önskan om att få ha Tora sin ”ägo”⁴⁴. Ulriks hot följer alltså kvinnorna in i framtiden.

2.6 Verkets motiv och teman

I *Droppar i folkhavet* skildras tabubelagda ämnen som prostitution och homosexualitet, och dessa blir också en del av verkets motiv vars tema utifrån detta blir utsatthet. Men även frigörelsen från mannen, en frigörelse som till stor del bygger på den kvinnliga solidariteten blir också ett motiv. Något som genomsyrar verket är kvinnornas strävan efter självständighet,

⁴² Sandel s.249f.

⁴³ Naima talar i kapitlet ”Hetärer” om att sprit är Guds gåva till kvinnan (Sandel s. 200).

⁴⁴ Han uttrycker det inte på detta sätt, utan ”dig vill jag ha” (Sandel s.238).

dock en självständighet som kvinnorna har mycket olika tillvägagångssätt och åsikter om hur man uppnår. Övergivelse är också ett motiv i verket, och ett tema utifrån detta, hur man, med hjälp av andra, reser sig igen.

Det som är gemensamt för karaktärer som Gerda, Morsan, Naima, Sonja och Lydia är att de alla strävar efter självständighet. Dock är tillvägagångssätten och deras inställningar mycket olika. Kvinnorna kämpar, på olika sätt och olika mycket för att visa sig starka och genom detta vinna självständighet och oberoende. Samtidigt är det oberoendet som varierar mellan de olika karaktärerna. Oberoendet av mannen är något de försöker uppnå, genom att antingen se honom som en slav under hans sexuella begär och ”följaktligen kvinnans träl⁴⁵”, eller genom en total avhållsamhet gentemot honom. I verket utopiseras i slutet en tillvaro byggd på kvinnor i ett slags ”kvinnokollektiv”, och trots dragningen till mannen finns ett tydligt avskräckande exempel i Gerdas erfarenheter.

3.0 Sammanfattande diskussion och slutsats

Vad blir då slutsatserna av detta? Hur har problemet utifrån frågeställningen blivit angripet och vilka slutsatser kan vi dra utifrån detta?

Till att börja med kan vi se till kvinnans plats i samhället och även utifrån ett klassperspektiv. Romanens huvudkaraktärer befinner sig långt ner på samhällets steg och får på grund av sin fattigdom och utsatta placering i samhället slita hårt för sitt dagliga bröd. De tillhör arbetarklassen där avkastningen, speciellt för kvinnor, ofta var låg och låg på svältgränsen, under existensminimum. Att många kvinnor som följd av detta, från de lägre samhällsklasserna ofta fick ta sin tillflykt till prostitution var därför inte ovanligt. De prostituerade kvinnornas villkor kunde som vi ser i romanen också variera. Naima och Sonja verkar ha en förhållandevis dräglig tillvaro vad gäller bostad och mat för dagen, men samtidigt är de, som uttrycker att mannen är kvinnans träl i det att han är slav under sina sexuella begär, också slavar under ett yrke som gör att samhällets syn på dem förpassar dem längst ner till samhällets botten. Utifrån *Malaria Urbana* får vi också ta del av den splittrade synen kring den prostituerade kvinnan, hur hon eftertraktas samtidigt som hon djupt föraktas.

Begreppet tabu blir mycket aktuellt kring, inte bara skildringen av prostitution och homosexualitet, utan överlag kring det som skrämmer. Tabun som är besläktat med känslor som rädsla och skam, kan också definieras som något som väcker spontan avsky. Denna spontana avsky kan man också tänka sig, väcks lättare i samband med rädsla, och rädsla i sin

⁴⁵ Se kap 2.3.

tur är något som ofta föds inför främmande ting och företeelser, som bryter mot ens egna individuella invanda mönster och ramar. Att något överhuvudtaget blir tabubelagt från första början, kan tänkas ha att göra med det dels faktum att den rädsla eller de skamkänslor, som företeelsen eller tinget ifråga väcker, leder till att allmänheten räds tala om det. Att Gerda känner avsky inför den homoerotiska händelse hon blir vittne inför behöver därför inte handla om att hon direkt finner händelsen avskyvärd, utan istället kan tänkas skrämmas av det för henne okända och nya, som hon inte kan förstå sig på. Att hon inte ens förstod vad Fru Ekstrand menade då hon antydde att de två hetärerna hade ett förhållande till varandra, visar också på att en ung och oerfaren kvinna från arbetarklassen inte var speciellt upplyst.

Det finns även något tabubelagt över skildrandet av den nya tiden, där de nya synsätten är på intåg. En rädsla som föds i det att gamla regler och inställningar ifrågasätts. Då en del av dessa tankar tar form i en mycket osympatiskt framställd karaktär föds också en viss skepsis till tidens förändringar. De centrala textexemplen i undersökningen tar upp den nya tiden, en homoerotisk skildring vars samma kapitel antar en farsartad vändning. Vad gäller den homoerotiska skildringen och Sonja och Naimas entréer i verket, är detta ett utsnitt präglad av att vikten läggs vid kringliggande detaljer. Denna ”fokusförflyttning” som jag har valt att kalla den, där berättaren fokuserar på färger och material, kan ha som funktion att förmildra den starka effekt händelseförloppet annars hade kunnat ge läsakten. Också det faktum att Gerdas egna ”drifter” skildras då hon betraktar ett motiv på en tavla, lämnar en öppning för tolkning i läsakten. Då tavlan beskrivs väcka starka känslor inom Gerda, känslor som i många avseenden kan ses vara sexuellt besläktade, styrs dock läsakten in på ett spår och väcker en nyfikenhet kring motivet. Det kan också vara något berättaren ”med avsikt” inte vill beskriva, och om man utgår från texten på detta sätt stärker det också att tolkningens och läsaktens spår leds in mot något sexuellt och kanske även skamligt. Väljer man att se denna ”obeskrivliga sak” som ligger på Naimas nattduksbord, som något berättaren inte har mod att beskriva går här också att se en moralisk berättare, vars fokalisering leder läsakten från det som förefaller opassande och tabubelagt genom att lämna luckor i texten och lägga vikten vid kringliggande element.

Sandel uttrycker, i sitt verk, det tabubelagda mycket öppet med hänsyn till den historiska kontexten. Trots att man, utifrån ett nutida perspektiv, kan uppfatta dessa skildringar som något vaga och kortfattade, kan de med hänsyn till sin samtid trots allt ses som anmärkningsvärt tydliga. Det finns dock en viss skygghet hos berättaren. En berättare som framstår som moralisk och verkar sakna mod för att benämna vissa ting vid dess rätta

namn och som medvetet avstår från att beskriva vissa ting och företeelser och på så sätt lämnar luckor i texten, öppna för mottagaren att själv, till viss del, styra läsakten.

Framställningen av de tabubelagda ämnena sker alltså ofta i samband med en gestaltning av något annat, kringliggande detaljer eller händelser som dominerar texten på ett sätt som kan tänkas flytta fokus från dessa ämnen och på så sätt göra dem mer acceptabla i romanens samtid.

I slutet av verket är det kvinnorna, vars dåliga erfarenhet av män har fått dem att leva i avhållsamhet, som går vinnande ur historien. Strävan efter den trygga tillvaron som hotas av olika kringliggande faktorer uppnås i kvinnokollektivet där självständigheten på så sätt slutligen uppnås. De som efter de varnande exempel som står att finna i texten, har fått erfarenhet och tagit lärdom, lyckas på så sätt bygga upp en trygg tillvaro. Att arbeta för sig och föra ett ordentligt och ordnat leverne, blir en del i strävan efter den största avkastningen, tryggheten. Berättaren lämnar vissa delar i de tabubelagda skildringarna öppna, vilket gör att läsaren till viss del ställs fri att själv styra läsakten. Det som då var tabubelagt skildras relativt öppet förstått utifrån en historisk läsart, medan samma fenomen utifrån en modern läsart har förlorat sin tabuerade ställning och därmed sin speciella laddning. Verket aktualiserar frågor om hur tabuföreställningar uppstår och förändras, inte minst frågor om vad som idag är tabu. Kan det vara fetma...? Eller dåliga tänder...?

Käll- och litteraturförteckning

Primärlitteratur

Sandel, Maria: *Droppar i folkhavet* (Stockholm, 1924)

Sekundärlitteratur

Agrell, Beata: ”Modernitet, sekularisering och heliga värden. Problem i det tidiga 1900-talets skandinaviska litteratur”, i *Litteraturen og det hellige. Urtekst, intertekst, kontekst*, red.: Ole Davidsen i samarbete med Kirsten Nielsen, Stefan Klint og Rolf Nøtvik-Jakobsen (Acta Jutlandica LXXX:1. Teologisk serie 21. Aarhus, 2005) s. 179–201, utv. version <http://hdl.handle.net/2077/22116>, access 110107

Arnstberg: Karl-Olov: *Svenska tabun* (Stockholm, 2007)

Douglas, Mary: *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu* (Nora, 1997)

Eco, Umberto: ”Modellläsaren” [it. orig. 1979], övers. Lars-Håkan Svensson, i *Modern litteratur teori. Från rysk formalism till dekonstruktion, del 2*, red.: Claes Enzenberg & Cecilia Hansson (Lund, 1991)

Forselius, Tilda Maria: *Pigornas döttrar* (Stockholm, 1981a)

Forselius, Tilda Maria: ”Själsadeln och de ystra sinnenas rop. Kvinnors liv och kärleksvillkor i Maria Sandels texter” i *Vardagsslit och drömmars språk. Svenska proletärförfattarinnor från Maria Sandel till Mary Andersson*, red.: Eva Adolfsson (Enskede, 1981b) s. 17-52

Heggestad, Eva: *En bättre och lyckligare värld. Kvinnliga författares utopiska visioner 1850-1950* (Stockholm/Stehag, 2003)

Iser, Wolfgang: *The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Response* (Baltimore & London, 1978 [ty. orig. 1976])

Lennartsson, Rebecka: *Malaria Urbana. Om byråflickan Anna Johannesdotter och prostitutionen i Stockholm kring 1900* (Diss. Stockholm/Stehag, 2001)

Nordström, Ingrid: *Det kommer att gå bra för er. Kvinnor i Stockholmsromaner omkring 1920* (Stockholm, 2005)